

**СЛАВКО ЈАНЕВСКИ - ВТЕМЕЛУВАЧ НА МИТСКО-ИСТОРИСКАТА ВЕРТИКАЛА
ВО МАКЕДОНСКАТА РОМАНСИЕРСКА ПРОДУКЦИЈА
(ПО ПОВОД 95-ГОДИШНИНАТА ОД РАЃАЊЕТО)**

д-р Лорета Георгиевска-Јаковлева

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Институт за македонска литература, Скопје

Клучни зборови: Славко Јаневски, историја на македонскиот роман, митско-историска вертикала

Keywords: Slavko Janevski, history of the novel, mythical and historical vertical

Првата асоцијација што ни паѓа на ум кога зборуваме за романите на Славко Јаневски е: автор на првиот македонски роман *Село зад седумте јасени*, издаден во сега веќе далечната 1952 година. Овој факт широко е познат и прифатен, како што сè повеќе се прифаќа тезата, ми се чини на Златко Крамарик, дека фазите на развојот на македонскиот роман можат да се следат и преку хронологијата на романите на Славко Јаневски. Имено, неговото романсиерско творештво се врзува за различни стилски формации, од соц-реализмот (на пример споменатиот *Село зад седумте јасени*), преку модернизмот (како романите *Две Мариш* (1956), *И бол и бес* (1964), до предвесник на постмодерната, (меѓу другите, на пример трилогијата *Миракули на грозомората*, составена од романите *Легионите на Свети Адонис*, *Кучешко распетие* и *Чекајќи чума* (1984), фази карактеристични за развојот на македонскиот роман воопшто. Некаде помеѓу нив ќе се сместат и романите: *Месечар* (1959), *Стебла* (преработената верзија на „Село зад седумте јасени“ (1965), повеќе врзани за реализмот во македонскиот роман, *Тврдоглави* (1970), кој ја започнува историјата на Кукилино, *Девет Керубинови векови* (1987), *Чудотворци* (1988), *Рулет со седум бројки* (1989) и *Депонија* (2000), кои се доближуваат до постмодерната. Оттука, историјата на македонскиот роман не може без романите на Јаневски. Со оваа констатација секако ќе се согласи секој кој барем малку е упатен во македонската романсиерска продукција.

Но, ако го поставиме прашањето дали историјата на романот, како и книжевната историја воопшто, може да се напише и на некој друг, посовремен начин од хронолошкиот пристап, веројатно ќе дојдеме до една помалку позната констатација. Гледано од аспект кој хронологијата не ја зема за одлучувачка, романите на Славко Јаневски ќе се најдат во подножјето на онаа вертикала од историјата на македонскиот роман што најгрубо може да се

именува како митско-историска, а на која се надоврзува творештвото на пример на Драги Михајловски, на Слободан Мицковиќ, на Венко Андоновски, на Братислав Ташковски и на некои други помлади автори.

За поконкретно да ја дефинирам оваа теза ќе се послужам со зборовите на самиот Јаневски, извадени од интервјутото објавено во „Стожер“, кое го водеше Паскал Гилевски, а во врска со тврдењето на Јаневски дека секој народ еднаш е предупреден, и доколку не ја сфати смислата на таквата предупреда, тој е осуден на исчезнување.

„Во тие романи не одев да ја претставам историјата на минатото. Можеби сакав да предупредам дека сè е една вртелешка, дека она што се случувало пак се случува, со таа разлика што денес, можеби, има поумни луѓе, но и тие со време, за жал, стануваат инертни. (...) Мислам дека не сме ја сфатиле оваа предупреда. (...) Низ историјата биле предупредувани далеку поголеми и позначајни цивилизации, па и тие не го сфатиле таквото предупредување. Исчезнувале и биле осудени да исчезнат. Што ќе ни се случи нам не можам да прорекувам, но исто така не можам да бидам ни лажен оптимист. (...) Па најпосле, зошто да се лажеме. Погледнете каква ни е состојбата денес. Партија со партија скарани, во црквата кавги, во спортот кавги, во медицината кавги, во литературата кавги, во економијата кавги, и да не набројувам. За жал, премал народ сме за да можеме да го издржиме сето она што сами си го наметнуваме. (...) Една тенденција во моето творештво, пред сè прознато, мора секому да му е јасна. Никакво идеализирање на историјата, никакво идеализирање на сопствениот народ и никаква самоувереност дека сме ние, да не речам, некој небесен народ или нешто слично. Секој јунак, секој лик или субјект во мојата поезија и проза, особено проза, произлегува од обична семка. Какво е стеблото на таа семка и каков плод ќе даде тоа, зависи од самиот негов живот. (...) тука не се работи само за една фабула на романот, туку за откривање на одредени ликови, за откривање на скриени нешта што човековиот дух ги содржи и ги носи во себе“.¹

Кога велам дека писателот Јаневски е втемелувачот на една вертикала која може да се именува како митско-историска, некој може да забележи дека ова тврдење звучи контрадикторно од два аспекти: од аспект на одредувањето на митот и историјата и од аспект на спојувањето на разнородни писатели во една група. Во врска со првото може да се каже дека митот се дефинира како след на настани кои посочуваат на една измислена приказна врзана за потеклото, а историјата како след од факти кои зборуваат за стварноста во минатото. Понатаму, првото ја исклучува рефлексивната, второто се базира на неа. И уште повеќе, според

---

¹ Разговор на Тодор Чаловски со македонскиот писател Славко Јаневски, првпат објавен во *Стожер* 1998, бр.2 (мај-јуни), достапен и на <http://republika.mk/?p=94934>, пристапено 6.8.2015).

Асман (Assmann: 2005) историјата настапува со рефлексивноста. Но, иако помеѓу фикцијата и стварноста постои разлика, сепак не сметам дека моето тврдење е неточно. Ако митот е приказна во која што се верува, како што тврдеше Строс (Levi-Strauss: 1963), а идентитетите се поврзани со системот на заеднички верувања, тогаш историјата (книжевната или онаа другата, сеедно) може да се види како дејствување мотивирано од тој систем на вредности. За Јаневски, како за и посочените писатели по него, е карактеристично тоа што дејствувањето секогаш доаѓа во судир со нечији или некои други интереси. Со други зборови, она што е стожерно во „мистико-историската“ вертикала во историјата на македонскиот роман е испитување на делувањето на ликот во различни историски околности, но околности кои имаат заеднички именител: кризна состојба во опстојбата на колективниот идентитет. Тоа пак, не може без рефлексивност. Така цикличното сменување и повторливоста како клучна одлика и на митот и на романите на Јаневски, преку рефлексивноста, се измируваат со историчноста и делуваат во спрега.

За да бидам појасна ќе дадам пример од романот *Легионите на Свети Адофонис* од трилогијата *Миракули на грозомората*. Овде митската основа е експлицитна: наездата на стаорците ја презема функцијата на библискиот мит за потопот, т.е. есхатолошката тема или верувањето за конечниот крај на светот, настанувањето на хаосот од кој се создава нов поредок, што го отелотворува принципот на цикличната смена. Според митскиот начин на мислење, за да настане нов почеток, мора да се разруши она што веќе постои како нешто што е старо и истрошено. Наездата на глумците, претставува опасност за космичкиот, природниот и социјало-општествениот поредок на месноста Кукулино. Сликата на загрозеност на светот кон крајот на 14-от век, значи, се поврзува со Кукулино, видено како „стожер на светот“, каде, како што вели Елијаде (Eliade: 1970), се укинува профаното време и се навлегува во митското време. Но за разлика од митот, топосот Кукулино, просторно и географски е точно одреден: тоа е село на падините на Скопска Црна Гора кон крајот на 14 век. Географската конкретизација на еден имагинарен топос ја бара рефлексивноста која го спојува она што класично се именува со мирска претстава со историското. Токму преку рефлексивноста митската претстава се прилагодува на индивидуалното доживување и се трансформира во нешто друго: во видоизменета демонологија и во верување. И токму тој спој - на митското со историското, на профаното време со световното, на минатото со сегашноста - ќе претставува темел на она што подоцна ќе биде предмет на интерес на пример на романите на Слободан Мицковиќ „Смртта на Александар“, „Историја на црната љубов“ и „Марко Крале“, потоа „Смртта на Дијакот“ и „Мојот Скендербег“ на Драги Михајловски, на „Папокот на светот“ и „Вештица“ на Венко

Андоновски или на трилогијата „Македоника“ на Братислав Ташковски. При тоа не сакам да тврдам дека сите автори применуваат иста постапка, доаѓаат до слични резултати или праќаат исти пораки. Само сакам да нагласам дека оваа вертикала, во чие подножје се наоѓаат романите на писателот Славко Јаневски, е обединета од идејата за промислување на историјата од аспект на сегашноста. Или, оваа митско-историска вертикала главно ја изразуваат драмата на сопственото и националното постоење и ја потенцира одговорноста на авторот за јавно искажаниот збор. Или, како што вели самиот Јаневски:

„Јас би ја споменал авторовата драма пред листот хартија која мора тој да ја има, да ја чувствува. Инаку тешко на оние автори кои на белата хартија ѝ приоѓаат без страв. Секој автор, па и јас, било да говори за тема од поблиското или подалечно минато, одбира нешто, еден факт, еден симбол или само еден судбоносен ден врз кој ќе го сосредоточи своето внимание и ќе напише неколку стотини страници, исто онолку и кога би се определил да пишува за цел еден век или за повеќе векови. И едните и другите не би настанале ако не се опфаќа нечија драма на постоење, нечија судбина. Поединечна или колективна, лична или универзална, сеедно“.² Во контекст на до сега реченото, можеме да констатираме дека романите на Славко Јаневски стојат во подножјето на онаа вертикала од историјата на македонскиот роман која ги испитува важните моменти на минатото кои пак влијаат на ова „сега“ на заедницата. Иако нив не можеме да ги одредиме како историцизам, тие се исторични, т.е. покажуваат способност да се трансформираат во изменети историски околности. Тие се занимаваат со прашањата „Што постои?“ и „Зошто постои?“ И сите даваат една кохерентна слика за минатите времиња, поточно за минатите и сегашни времиња, и откриваат некоја важна порака: дека она што било не е апсолутно минато, туку во некоја смисла и денес е.

Аналогиите што можат да се воспостават помеѓу раскажувачките техники кај Јаневски и Д. Михајловски на пример, само го поткрепуваат ова тврдење. Во *Легионите на Св. Адофонис* приказната ја раскажува Борчило, а во *Пророкот од Дискантрија* Василиј Нежил, два необични лика, еден вид вампири, сведоци и на минати и на сегашни настани. И во двата романа немаме работа со „обичен“ раскажувач, туку со еден вид „оживеани мртвци“ со мистични способности - низ минатото видено во светлината на сегашноста, да укажат на можните случувања во иднината. Нараторите вампири, знаци кои немаат свој референт во реалноста, сферата на историското ја трансформираат во сфера на фантастичното. Но тоа не е фантастика за која зборува Тодоров (Todorov: 1986), туку повеќе фантастика за која се залага

---

² Разговор на Тодор Чаловски со македонскиот писател Славко Јаневски, првпат објавен во *Стожер* 1998, бр.2 (мај-јуни), достапен и на <http://republika.mk/?p=94934>, пристапено 6.8.2015

Сартр (Sartr: 1981) врзана за реалноста и егзистенцијата. За каква фантастика станува збор, можеби најјасно се согледува од исказот на самиот Јаневски:

„Фантастиката може да има вистинска реална основа. Сè мора да се одигрува на вистинска почва. Погледнете ја фантастиката во мојот роман „Рулет со седум бројки“. Во него се говори за настан кој се одигрува во 2096 година. Тоа е фантастика, но многу асоцијации се денешни. А моите претпоставки дали ќе биде животот таков каков што сум го опишал во овој роман и не се важни“.

Овој вид на фантастика е трајна одлика на романите на Јаневски, но важи и за некои романи на Михајловски, а и за романот на Слободан Мицковиќ *Историја на црната љубов*, каде авторот заклучува дека и по два века по османлиското повлекување од нашите простори, истото недоразбирање, овде именувано како кара севда, го ограничува досегнувањето на човековата среќа.³

Фантастиката на Јаневски често се поврзува и со неговиот метафоричен стил, чија главна цел е да го поврзе реалното и имагинарното. Неретко ваквата невраменост на стилот доведува до ставот дека, како што би рекол Друговац (Друговац, 194), „тој користи неколку паралелни постапки меѓу кои ниту реалистичката, ниту фантастичната, ниту поетската немаат примат“, или, како што вели Сталев „неговиот полифониски роман е изграден од пластови на историјата, религијата, митот, фантастиката, соништата, чудесата, полн е со поезија, но и со хумор, алегорија и иронија како израз на критичкиот став кон сè" (Сталев, 1995, 241). Но, тоа не ја поништува внатрешната логика на раскажувањето туку напротив, обезбедува стабилен систем кој во голема мерка може да се објасни преку тензијата меѓу алегоричниот јазик на некоја конкретна слика и симболичниот јазик на одреден дел, како едновремена присутност на двата метафорични начини. При тоа реториката тука не е нешто нормативно, туку можност да се покренат прашања кои се однесуваат на колективниот идентитет. На пример, воведувањето на Кукулино како географски поим со фиктивен референт во еден реален простор, не е со цел да се претстави некоја специфична локација, туку да биде типична глетка или алегорија на Македонија, евоцирана во очите на имагинацијата, со намера да се покрене и води одредена мисла со помош на сличност. Така, значењето на месноста Кукулино не е ограничено само на одредено место, туку на одреден географски простор со духовно значење. Значењето на Кукулино како одреден простор е во корелација со промените кои овде се однесуваат само на надворешните облици, додека суштината останува иста и создава чувство на непрекината

---

³ Разговор на Тодор Чаловски со македонскиот писател Славко Јаневски, првпат објавен во *Стожер* 1998, бр.2 (мај-јуни), достапен и на <http://republika.mk/?p=94934>, пристапено 6.8.2015

повторливост. Овој заклучок пак не води кон Андоновски и *Папокот на светот*, кој го продолжува, да се послужиам со зборовите на Конески, тој „вулкан од фантазија и лексичко богатство“, испитувајќи ја идејата за повторената грешка во рамките на еден конкретен случај.

Романсиерскиот опус на Јаневски ја постулира тезата дека со испитување на минатите случувања раскажувачот бара објаснување за сегашните, најчесто неповолни состојби. Токму таа неповолност предизвикува чувство на несигурност и нестабилност, а е производ на состојбата која нараторот не може да ја разбере. Оттука, со цел да се разбере ова сега, се трага по она порано, зошто она што се случило порано е, како што вели Крамарик (Крамарик: 2011), „нешто што носи вредност за она што е сега“, нешто што подразбира „учење од историјата“ која не носи само осознавање на доброто, туку и на лошото, пропустите, погрешните одлуки. Раскажувањето на Јаневски инсистира на таа повторена грешка како резултат на, најопшто речено, незнаење, кое за последица го раѓа чувството на несигурност. Но, како што истакнува Бити (Biti > 1987), постапката на раскажувачот и онтолошки несигурната личност не можат да се изедначат, зошто раскажувачот дејствува комуникативно, а со тоа сака да обезбеди интерсубјективна, општествена потврда. Тоа што раскажувачот му раскажува некому, му овозможува на другиот, на слушателот, или на читателот, да учествува во некој важен настан и да се стекне со знаење, важно за она овде и сега. Така, значењето и знаењето за настанот се дисеминира, а пораката претставува прилог кон можното решение на проблемот. Во таквите тенденции Јаневски не е осамен, туку е следен од генерациите писатели по него. Тоа не значи дека различните творештва имаат иста идеолошка подлога, сознанија и решенија. Тоа само значи дека Јаневски, уште во *Тврдоглави*, ја отвора таа перспектива која наоѓа плодна почва и во на пример, и во трилогијата на Ташковски.

Во *Тврдоглави* селаните од Кукулино во намерата да се снабдат со леб, сакаат да изградат повеќе мелници, што е доволна причина за трагичната одисеја до Лесново. Лесново е чистичиште, каде тие луѓе се разоткриваат себеси во својата стоичка тврдоглавост. Светецот Онисифор Проказник е единствениот кој насетува дека опасноста не доаѓа само од турскиот башибозук, туку и од жителите на Кукулино и Лесново, кои за своите интереси би фрлале и со камења на тркалата од историјата, исто како што и во љубовниот триаголник во *Историја на црната љубов* на Мицковиќ ликовите ништо не научуваат од историјата. Тоа е истиот оној порив да се досегне знаењето по кое и во трилогијата „Македоника“ трагаат трите лика-наратори Ѓорѓија Крц, поп Иван Источни и Алавантие Пискин, раскажувајќи ја својата животна сторија. Сторија која говори за процесите за националното освестување кое не одело

по права линија, важна за сегашноста, за оваа која ја живееме, а видени од аспект од крајот на 18 век па се до крајот на Втората светска војна.

И ако се повторно се запрашаме зошто Јаневски го ставаме на подножјето на една вертикала која поврзува разнородни автори, би заклучиле: авторовата интенција во овде посочените раскажани приказни е да се смести во „длабочината“ на сето она што се нарекува „бит/дух/менталитет“ на еден народ, она што го наследуваме од предците, за да го предадеме на поколенијата по нас. И она доброто и она помалку доброто. Доброто - за да се потсетиме, лошото - за да се соочиме. Да се соочиме и да запаметиме. Да запаметиме и да научиме. И за историјата, и за она што било и за она што е. Но и за приказната и за нејзината магична моќ да биде место на складирање на сеќавањето како патоказ за иднината.

Литература:

Assmann, Jan. 2005. *Kulturno secanje*. Vrijeme, Zenica

Levi-Strauss. 1963. *Structural Anthropology*. Trans. Claire Jacobson and Brooke Grundfest Schoepf

Elijade. Mircea. 1970. *Mit i zbilja*. Zagreb

Todorov, Cvetan. 1986. *Uvod u fantasticnu knjizevnost*, Beograd, Rad

Sartr, Zan Pol. 1981. *Sta je knjizevnost, Izabrana dela 6*. Beograd, Nolit

Друговац, Миодраг. „За прозата *Ковчег*“. Во: Славко Јаневски, *Избрани дела*, том 6 (*Ковчег*)

Сталев, Ѓорѓи. 1995. *Керубиновото племе*. Детска радост, Скопје

Кармариќ, Златко. 2011. *Идентитет, текст нација*. Табернакул, Скопје

Biti, Vladimir. 1987. *Interes pripovednog teksta*. Sveučilišna naklada Lber, Zagreb

<http://republika.mk/?p=94934>

SLAVKO JANEVSKI - FOUNDER OF THE MYTHICAL AND HISTORICAL VERTICAL OF THE MACEDONIAN NOVELISTIC PRODUCTION (ON THE OCCASION OF THE 95TH ANNIVERSARY OF HIS BIRTH)

Loreta Georgievska-Jakovleva

Summary

The text sets out the thesis that if the chronological principle has lost its primacy in interpreting the Macedonian literary history, Slavko Janevski can be placed at the foot of the so-called "Mythical-Historical" vertical in the history of the Macedonian novel. The article points out the basic features of this vertical: interference between the mythical and historical, the allegorical and the fantastic, and the past and the present. The article argues this thesis by pointing to other, younger writers who are attached to the Janevski experience, as Slobodan Mickovic, Dragi Mihajlovski, Venko Andonovski Bratislav Taskovski.